

Go tšwa
Union
Buildings

letlakala 3

Mmušo o
swaragana le
Bolwetši bja
Mafahla

letlakala 5

Lenaneo le
lefsa la go aga le
hlola mešomo

letlakala 8

Re kaonafatša pušoselegae

Ongezwa Manyathi

Ka morago ga mengwaga e 15 ya pušoselegae, ditšhaba tša Afrika Borwa di itemogela khumanego ye kaone ditirelong tše bjalo ka meetse, tlhwekišo le mohlagase.

Dikgatelopele tša dintlo di hlotše ditšhaba tša mošito tše nago le dinolofatši tše bjalo ka dikretšhe, dikliniki le dikolo.

Se sengwe gape ke gore mmušo o fetotše mekhukhu ya go balelwa go 500 go ba dintlo tša khwalithi le goba le ditirelo tša motheo mo mengwageng e mehlano ye fetilego.

“Re fihleletše kgatelopele ye bonagalago kudu go tloga mola temokrasi e thomago go arabela taelo ya gore go tla le dintlo, tšhireletšego le boiketlo ka ge go ngwadilwe ka Lengwalong la Tokologo” arealo Mopresidente Jacob Zuma.

O be a bolela kua Kopanong Kgothakgothe ya Ngwaga ka Ngwaga ya Maloko (NMA) ya Mo kगतlo wa Afrika Borwa wa Mebušo Selegae (Salga) ye bego e swaretšwe Midrand malobanyana.

NMA ke Kopano ya baetapele ba mebušoselegae go fana ka kgatelopele ye dirilwego pušongselegae le gape go hwetša

Mopresidente Jacob Zuma o re tše ntši di hloka go dirwa go kaonafatša maphelo a maAfrika Borwa.

ditsela tša go maatlafatša pušoselegae le go kaonafatša ditirelo.

Morero wa khonferense ya ngwaga wo e be e le “Go keteka mengwaga e 15 ya Pušoselegae ya Temokrasi. Re boela morago methoeng go kopanya le go tiišetša temokrasi ye gatelago pele ye ithekigilego ka batho.”

Mopresidente o boletše gore batho ba bantši setšhabeng ba be ba šetše ba itemogela kgatelopele ka go amogela ditirelo tša motheo. “Go lokollwa ga Dipalopalo tša batho tša

2011 go netefaditše diphihlelelo tše kgolo tše di dirilwego go aba ditirelo tša motheo. Ditlwaelo tše di rotogelago godimo di tiišetšwa ke pego ya mafelelo ya dipalopalo tše sego tša ditšhelete tša mebasepala tše lokolotšwego ka la 2 Lewedi 2014”, arealo.

Go ya ka pego, ditirelo tše abjwago ke mebasepala di fokoditše bohloki.

Pego ye e laetša gore malapa a 5.3 milione a amogela ditirelo tša motheo le gore magareng ga malapa a 11.8 milione ao a amogelago ditire-

lo tša meetse tša motheo, a 2,5 milione a wona a holega go tšwa thekgong ya bahlaki. Malapa a bahlaki ke ao a swanelago ke dikgaolelo goba diphokoletšo tša ditšhelete tša ditirelo.

Diyuniti tša bareki tše 10 milione di amogela keletatšhila le tlhwekišo go tšwa mebasepaleng mono Afrika Borwa ebile 31.1% ya diyuniti tše tša bareki di hwetša khumanego ya mahala ya motheo ya keletatšhila le tlhwekišo.

“Mola maphelo a dimilione a kaonafetše kudu, go sana le babantši bao ba sa letilego bao ba sa hlokago go bona maphelo a bona a fetoga go ba a makaone.

Ba nyaka meetse, mohlagase, dintlo, ditsela le dikolo tša maleba kgauswi le magae a bona,” a gatelela Mopresidente Zuma.

KANEGELO YE BOTSE YA AFRIKA BORWA

Mopresidente o boditše baromiwa gore dilo tše ntši tše botse di diregile mono Afrika Borwa mo mengwageng ye 20 ye fetilego ya Mengwaga ya Tokologo le gore naga ye e be e ntše e na le kanegelo ye botse ye ka anegelwago batho.

“Ye ke kanegelo ya mmušo wo nago le tlhokomelo wa mohola wo šomilego ka bohlale le ka šedi ka didirišwa tše hlaelago go dira diphetogo tše tseneletšego tše botse maphelong a batho.

“Ye ke kanegelo ya mošomo wo botse le disenthara tša phethotiro tše tšweletšego go ralala bophara le bopepetla bja naga ya rena, diprofenseng le mafelong a selegae.”

Mopresidente o hlohleditše mebušoselegae go šoma mmogo le go abelana dithuto tše

E tšwelela letlakaleng la 2

Re kaonafatša boleng bja thuto mo Afrika Borwa

Allison Cooper

Kgoro Aya Bosetšhaba ya Dithuto tša Motheo (DBE) e šoma ka boima go kaonafatša boleng bja thuto go ralala naga ka moka, gagologolo dithutong tša dipalo, saense le theknolotši.

Kua Kopanong ya Boraro ya Dipalo, Saense le Theknolotši (MST) malobanyana, Tona ya Thuto ya Motheo Angie Motshekga o boletše gore le ge e le gore tše dintši di sa hloka go dirwa go kaonafatša kgathotema ya barutwa-

na le palo ya katlego sekgobeng sa MST, ga go na pelaelo ya gore kgatelopele ye kgolo e fihleletšwe. Kgoro e šetše e thakgotše Bolaodi bja MST bjo šomago ka botlalo ebile bo ikgafile bjo bo sepetšago leano la kaonafatšo la MST leo le šetšego le fetile tshepedišo ya tsheka-tsheko ye tseneletšego.

“Dithulaganyo di a direga go phuhlamiša dithušo tša ditšhelete tša dipeelano tša Dinaledi le dikolo tša sethekniki go di fetotšetša go peakanyo ye mpsha ye nabilego ya dithušo tša ditšhelete tša mohlakanelwa e bago Thušo ya Ditšhele ye yago ka Maemo ya MST ebile ditherišano le ba Matlotlo di šetše di le mae-mong ao a hlatlogilego,” arealo.

Dinaledi ke maihlamelo a DBE a go ba le šedi ye ikgethilego go dipalo le saense.

Go tlaletšwa se, DBE e thomile Lepo ya Dipelo tše Kgolo tša ka Pejana ya MST go tšweletša leanophethagatšo la lebaka le letelele go kaonafatša tsebo ya barutiši go diteng tša dithutong tše.

“Lepo ya MST e tla tšweletša mekgwa ya

go hlohleletša kgathotema ya godimo ya barutwana ebile e tla ruma leano la sektara leo le nyakegago bakeng sa kelo ya katlego ya kgafetšakgafetša le ye hlatlogilego,” arealo Tona Motshekga.

DITLHOTLO DI A RAROLLWA

Tona le Motlatšatona Enver Surty ba hlalositše palo ye bonagalago ya ditlhotlo tša MST ka nako ya Kopano ya Kgwebo ya New Age malobanyana. Tšona di akaretša go aba ditirelo, mabokgoni a barutiši, peoleihlo le thekgo.

Ditlhotlo tše di hlaotšwe ke Sehlophatšhomo sa Tona seo se beilego šedi ya sona go MST.

Sehlopha se hweditše le gore diprofense ga di na dithulaganyo tše lekanego tše lego gona thekgong ya ka ntle ga kgoro goba dikgwebišano le sektara ya praebete goba Mekgatlo ye Sego ya Mmušo (di-NGO).

“Pheletšo ya se e fela e eba tšhologelo ya di-NGO dikolong eupša kamego ya tšona e se e rulaganywe. Nako le nako di-NGO tše

Tona ya Thuto ya Motheo Angie Motshekga.

E tšwelela letlakaleng la 4

DITABA TŠE DI AKARETŠAGO

Ditharollo tša boihlanelo bakeng sa pušoselegae ye phethagetšego

Ongezwa Manyathi

Tona ya Kgoro ya Tirišano ya Makala a Pušo le Merero ya Setšo Pravin Gordhan o ipileditše go baromiwa go ba gona Kopanong Kgothakgothe ya Ngwaga ka Ngwaga ya Maloko (NMA) ya Mo kgatlo wa Afrika Borwa wa Mebušo Selegae (Salga) go dira dikgolo ka bonyenyane.

Polelong ya gagwe kua NMA ye bego e swaretšwe kua Midrand malobanyana, Tona o rile: “Re na le hlaelelo ya ditšhelete mo Afrika Borwa. Potšišo ke gore naa o dira bjang tše kgolo ka bonyenyane mo mengwageng e mmalwa ye e tlogo. Ke tšona tše ka moka tše o yago go di kwa.”

Afrika Borwa go no swana le lefase ka bophara e lebagane le ditlhotlo tše thatafetšego tša ikonomi. Se se ra gore mmušo ka bophara kudukudu pušoselegae o swanetše go tla ka ditharollo tša boihlanelo go aba ditirelo setšhabeng.

Mo maitekelong a go hlholeletša mebasepala go naganana ka boihlanelo, baemedi ba mmalwa ba mmasepala ba abelane ditharollo tša bona tša boihlanelo le bašomikabona kua Salga NMA.

“Boihlanelo bo bohlokwa kudu mo go rarolleng ditlhotlo tša pušoselegae. Re setšhaba se ihlanelago ka dikgopolo tša boihlanelo bjo bogolo tše tšwago dikarolong tše ntši tša metsemagae tša naga ya

rena,” arealo Thuli Radebe, Mohlankedi-mogolo Phethiši wa Senthara ya Boihlanelo Ditirelong tša Setšhaba (CPSI) gola Afrika Borwa.

O boletše gore ngwaga wo mongwe le wo mongwe naga e itemogetše maihlanelo a ka Difoka tša CPSI ka palo ye kgolo ya bafenyi ba go tšwa pušongselegae.

MAIHLAMELO A TLIŠA DITIRELO KGAUSWI LE BATHO

Palo ya mebasepala go ralala naga e šomiša boihlanelo go aba ditirelo setšhabeng. Wo mongwe wa mmasepala wo ke yuniti ya Mmasepala wa eThekwini ya meetse le Tlhwekišo (EWS).

Yuniti ya EWS e laola tša meetse le tlhwekišo kua Mmasepaleng wa eThekwini e bile magareng ga ba bangwe e šomile le Setheo sa Bill le Melinda Gates gotee le Panka ya Bolefase.

Ka 2014, yuniti ye e thophile Sefoka sa 2014 sa Intasteri ya Meetse ya Stockholm bakeng sa “khola ya boihlanelo bjo bogolo le ye gatelago pele kudu ya meetse mono Afrika Borwa”. Moemedi wa yuniti ya EWS Dave Wilson o laeditše tšhomišo ya dikhontheina tše fetotšwego tša go thotha diphahlo mabopong bjalo ka dintlwana tša botshwelamare go rarolla tlhotlo ya tlhwekišo mafelong a mekhukhung.

Dikhontheina tša maitirelo tša botshwelamare di hola madulo a mekhukhung a go batamela 600.

“Madulo a a hlaotšwe bakeng sa dikgatelopele tša ka moso tša dintlo tše lego molaong ka mmasepala,” arealo Wilson.

Go fihla lehono dinolofatši tša botshwelamare tše 1 100 di hlomilwe mafelong a 600 go ralala eThekwini le gona senolofatši se tee se hola mekhukhu ye 50 ka bokgole bja dimithara tše 200.

“Mmasepala o kgetha bahlokomedi le bahlankedi ba kgokagano ya setšhaba go hlokomela dinolofatši le gona dipampiri tša go ithuša ka ntlwaneng le disepe di abjwa ke yuniti ye,” arealo Wilson.

Ntle le go hlola mešomo le go hlholeletša kगतelopele ya dikgwebopotlana, protšeke ye e šireletša gape le maphelo a setšhaba sa selegae.

Toropokgolo ya Tshwane ke wo mongwe wa mmasepala wo šomišago boihlanelo go kaonafatša maphelo a batho ka maihlanelo a yona a theknolotši ya ditšithale ye bitšwago Projeke ya Isizwe.

Protšeke ya Isizwe e hlomile mafelo a 600 a Wi-Fi ye fanago ka kgokagano bathong ba go feta dimilione tše pedi. Go ya ka mmasepala, batho bao ba balelwago dimilione tše tharo ba tla hwetša Wi-Fi pele ga mafelelo a 2015.

“Tlhomesetšo ya inthanete e swanetše go swarwa bjalo ka tirelo ya motheo ya ditirelo. Batho ba bantši setšhabeng e ba baswa gomme se se ra gore mmušo o hloka go šoma ka maatla le go tsamaya le dinako gagologolo ge go bolelwa ka baswa,” arealo Meyaraphethiši wa Tshwane Kgosientso Ramokgopa.

Ngwaga wa go feta ka Dibatsele, toropokgolo ya Tshwane le gape e tsebagaditše *Tshwane Wi-FiTV*, ye fihleletšego babogedi ba milione e tee mathomong a Dibokwane lenyaga.

Tshwane Wi-FiTV e akaretša dihlogotaba tše bjalo ka mmimo, merero ya sebjalebja, dikgwebotse, mešomo le dipapadi.

“Badiradifilimo tša Wi-Fi dilong tše bontšhwago ba be ba sa šome goba ba be ba šoma lebakanyana,” arealo Ramokgopa.

Sefala se sengwe sa maihlanelo se se tsebagaditšwego ke toropokgolo ke

Yuniti ya Mmasepala wa eThekwini ya Meetse le Tlhwekišo e diriša dikhontheina tše fetotšwego go swaragana le ditlhotlo tša tlhwekišo mafelong a mekhukhung mo profenseng.

DigiMbizo, elego mohuta wa ditšithale wa iZimbizo ye mmušo wa bosetšhaba e dirišago go ralala naga ka moka go boledišana le setšhabeng thwii ka mahlong.

“*DigiMbizo* e dumelela setšhaba sa Tshwane go ba le Imbizo le meyara ba iketli-le ka magaeng a bona,” arealo Ramokgopa.

Maloko a setšhaba ba kgona go šomiša *Twitter* go romela dipotšišo goba dipe-laelo tša bona go meyara ka go šomiša #*DigiMbizo* goba #*AskRamokgopa* o hwetše karabo ya semeetseng.

Ka *DigiMbizo*, mmasepala o kgona go fihlelela dihlopha setšhabeng tše ka tlwaelo di sa tlego diforamong tša setšo, a hlaloša bjalo Ramokgopa.

“E re thuša gape le go lekola maikutlo a setšhaba le go kaonafatša lebelo la go rarolla ditaba.”

E tšwelela go tšwa letlakaleng la 1

ithutilwego.

“Go na le mebasepala ye šomago ka phethagalo, ka mekgwatshepetšo ya tsamaišo le ya sepolotiki ye kgontšhago ka dibopego tše tilego tša tlhakišo ya ka gare ga mebasepala le ya taolo ya ditšhelete,” arealo Mopresidente Zuma.

O boletše gore mebasepala ye e na le taolo ye hlwekilego fao bašomedi ba beago thibelo ya bomenetša le taolo ya kotsi pele.

Mopresidente o boletše gape gore mebasepala ye ga e kgotlelele bodiragatši bja go fokola le gateete le gore e phetha ditshekatsheko tša nako le nako tša bodiragatši le go phethagatša magato a tokišo fao go hlokalagalo.

“Se ke seo mebasepala ka moka e swanetšego go se dira ka gobane gore pušo selegae e be gona segolothata ke go hlankela batho. Seo ke sona se tlogo pele.”

O lebogitšitše mebasepala ka moka ye e dirilego diphetogo tša go fetola maphelo a batho. “Mošomo wa lena o wa amogelwa le go thabelwa,” arealo.

Mopresidente o ipileditše go baromiwa go dira kaone le go šoma ka thata go dira Afrika Borwa e be lefelo le kaone go bohle.

“Re swanetše go dira bokaone go kaonafatša ditirelo tše bjalo ka mananeokgoparara a meetse, taolo ya dilahlwa tše thata goba kabo ya mohlagase.

“Tše ke ditirelo tše bonolo tša motheo tšeo erego ge di abilwe ka phethagalo, di tla dirago maitemogelo a rena a pušoselegae e be ao a thabišago kudu.”

GO BEA PUŠOSELEGAE MAE-MONG A SEPROFEŠENALE

Gore pušoselegae e rarolle tše dingwe tša ditlhotlo tše e lebanego natšo pušoselegae e hloka go laolwa ke batho ba seprofešenale le bao ba nago le matlalo a dithuto.

Go ya ka Mopresidente Zuma, mmušo o arabile go kaonafatša boprofešenale le taolo

ya pušoselegae ka go tsebagatša diphetšo melaong ya pušoselegae bjalo ka Molao wa Phetošo ya Ditshepedišo tša Mmasepala.

“Ga go a swanela gore go be tikatiko netefatšong ya gore bašomedi ba be le bonyenyane bjo lekanego bja mabokgoni bja maleba,” arealo.

Mopresidente o boletše gore bahlankediphethiši ba tša ditšhelete, baentšineere le bašomedi ba bangwe ba sethekniki ba swanetše go ba le mabokgoni le go ba ditsebi mešomong ya bona.

SALGA e dirile maitekelo a go kaonafatša boetapele le go netefatša gore go na le mabokgoni a maleba pušongselegae ka go tsebagatša mananeo a kgakolo ao a diretšwego fela se go thuša bakhanselara go kwešiša mešomo le maikarabelo a bona bokaone.

Go ya ka Modulasetulo wa SALGA, Thabo Manyoni, mokgatlo o atlegile go kgora ditsela tša Lenaneo la Tlhabollo ya Boetapelephethiši.

RE BOELA MORAGO METHEONG

Kua Samiting ya Mopresidente ya Pušoselegae ye e bego e swaretšwe gape kua Midrand ka Lewedi 2014, bašomedi ba pušoselegae ba rila ka mohlakanelwa ba dumela go boela morago metheong go aba ditirelo tša boleng setšhabeng.

Lenaneo la go boela morago metheong le nepile go aga mebasepala ye arabelago, ya tlhokomelo le ya boikarabelo.

“Re ikgafetše go netefatša gore mebasepala e kgona go aba meetse, mohlagase, dipbaka, mabone a mebileng, go thothwa ga ditlakala, go lokišwa ga dikoti tša ditseleng le go swaragana le go kgaolwa ga ditirelo go go ferehlago maikutlo gotee le mathata a tšhupadikoloto ao a amago malapa,” arealo a gopotša baromiwa.

O boletše gore mebasepala le yona e swanetše go boledišana gabotse le go fa batho bao e ba hlankelago dikarabo.

“Go boela morago metheong go ra gore go sekaseka mekgwatshepetšo ya dithentara le go swaragana le bomenetša ka go latelana mo

dipeakanyong tša kabo mo pušongselegae.”

Mopresidente o gateletše gore mebasepala e swanetše go šoma ka thata go hlatloša mananeo a phedišo ya bohloki a bjalo ka Lenaneo la Mošomo wa Setšhaba le abago mabokgoni le menyetla ya mešomo.

“Lenaneo la go boela morago metheong le lona le laela mebasepala go hlatloša ditlhabollo tša metsemagae ka go thekga dikgwebopotlana, dikgwebotse tše kgolo le balemi ba dipolasa tše nnyane ditoropong tša magaeng le metsaneng.”

O hlholeleditše baromiwa go ikgafa ka leswa

go hlankela batho ka mafolofolo makaleng ka moka a mmušo.

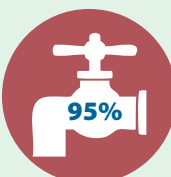
“Re swanetše go dula re gopola gore taolo ye phethagetšego ya setšhaba ga se fela kholego setšhabeng sa temokrasi. Ke tokelo ya motheo.”

O gateletše gore makala a mararo a mmušo a swanetše go phegelela go fihlelela ditetelo tša setšhaba tša ditirelo ka bonako kgauswi le fao ba dulago.

“Ditirelo di swanetše go abelwa batho ka mafolofolo le ka phethagalo ka tirišo ya bahlankedi ba setšhaba bao ba hlahlilwego gabotse.”

KABO YA DITIRELO KA DIPALO:

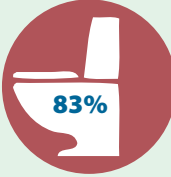
- 95% – Persente ya malapa ao a khumanego maemo a motheo a meetse ka 2012. Ye ke tlhatlogo ya go tloga go 60% ka 1994.

- 86% – Persente ya malapa ao a nago le khumanego ya mohlagase ka 2014. Ye ke tlhatlogo ya go tloga go 50% ka 1994.

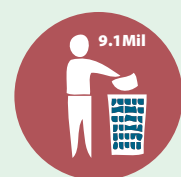

- 83% – Persente ya malapa ao a nago le khumanego ya tlhwekišo ka 2012. Ye ke tlhatlogo ya go tloga go 50% ka 1995.

- 9.1 milione – Palo ya malapa ao a nago le khumanego ya ditirelo tša go thothwa

ga ditlakala tša kgafetšakgafetša ka 2011. Ye ke tlhatlogo ya go tloga go 6.3 milione ka 2001.

- 73 – palo ya mebasepala ye bego e na le palo ya go feta 90% ya malapa a go hwetša mohlagase. Ye ke kaonafalo ya go thoma fela mmasepaleng wo tee wo bego o na le malapa a go feta 90% ao a bego a hwetša mohlagase.

- 72% – Persente ya malapa ao a hwetšago ditirelo tša go thothwa ga ditlakala. Ye ke kaonafalo ya go tloga go 55% ka 2009.

Go tšwa Union Buildings

Molaetša go tšwa go Mopresidente

Tla re swaraganeng re be kgahlanong le dihlaselo tša batšwantle

MaAfrika Borwa ao a rate-gago, mo malobeng re bone ditiragalo tše di makatšago kudu le tše di sa amogelegego tša dikgaruru tše di lebišitšwego go batšwantle ka dikarolong tše dingwe tša KwaZulu-Natal, tše mo lebakeng le di phatlaletšego ka dikarolong tše dingwe tša Gauteng. Ditiragalo tša go swana le tše di diregile ka Soweto ka Pherekong.

Ga go gakanego goba šorofalo yeo e ka hlatselago go hlaselwa ga batšwantle le go ba hula dithoto ka mabenkeleng a bona.

Re kgalema dikgaruru tše ka mantšu a bogale ka fao go kgonagalago. Ditlhaselo tše di tshela maitshwaro ao Afrika Borwa e a tšwetšago pele, kudukudu tlhompho ya maphelo a batho, ditokelo tša botho, seriti sa botho le Botho.

Naga ya rena e tloga e tlišitše kgahlanong le go se kgotlelele semorafe, lehloyo la batšwantle, lehloyo la batho bao ba ratago ba bong bja bona le lehloyo la bong bjo bongwe.

Re lebiša mahloko a rena go ba malapa a bao ba lahlegetšwego ke maphelo a bona ebile re lakaletša bao ba gobetšego gore ba fole ka pela.

Re ipiletša go batho go goba maswafo ba fediše dikgaruru le go tlogela go šorofala. Ditiri tša bosenyi ga se tša swanela go dumelelwa go šomiša bošaedi ditlholo-gelo tša badudi go tliša dikgaruru le go senya.

DIPOLEDIŠANO

Mathata goba dingongorego dife goba dife tše di lego tlhobaboroko go maAfrika Borwa di swanetše go rarollwa ka khutšo le ka poledišano.

Maphodisa a laetšwe go šoma bošego le mosegare go šireletša bobedi batšwantle le badudi ba ka nageng le go golega bao ba hulago dithoto tša batho le bao ba dirago ditiro tša dikgaruru.

Re ipiletša go ditšhaba go thuša maphodisa ka go ba fa tshedimošo ka ga ditiragalo tše di hlagilego ka Gauteng le KwaZulu-Natal gore bao ba dirilego bosenyi ba tlišiwe pele ga molao.

Re leboga baetapele ba setšo, mekgatlo ye e sego ya mmušo le bakgathatema ba bangwe bao ba fago thušo ka tša masetlapelo go batho bao ba tšhabilego fao ba dulago gona.

Le ge e le gore re kgalema ditlhaselo tše, re a tseba, ebile re tloga re kwešiša mathata a mangwe ao a tšweleditšwego ke maAfrika Borwa ao a amegago.

Re bušeletša maikutlo a rena a gore maAfrika Borwa ka bontši ga ba na lehloyo la batšwantle. Ge nkabe ba na

le lehloyo le, nkabe re se na le batšwantle ba bantši ka tsela ye bao ba dutšego ka mo nageng ka bophara ka katlego, ka ditoropong, ka ditoropokgolong le ka metseng.

Go na le mathata a ekonomi ya leago ao a tšweleditšwego ao a šetšwego morago.

Tšona di akaretša dingongorego ka ga batšwantle bao ba sego molaong le bao ba sego ba ngwadišwa ka nageng, koketšego ka go palo ya mabenkele goba ya dikgwebopotlana tše di tšerwego ke batšwantle le gape maikutlo a gore batšwantle ba dira le go hlohleletša bosenyi.

Re rata go gatelela gore le ge batšwantle ba bangwe ba golegilwe ka lebaka la dikgaruru tše di fapafapanego, se se tloga se timetša ebile ke phošo go bona batšwantle ka moka bjalo ka batho bao ba dirago bosenyi ka nageng.

Godimo ga fao, ga se batšwantle ka moka bao ba dulago ka nageng ya rena bao ba tlilego ka tsela yeo e sego molaong.

Bontši bja bona ba ka nageng ka ntle le molao gomme ba na le seabe go ekonomi le tlhabollo ya setšhaba ka nageng. Bontši bja bona ba tliša bokgoni bjo bo sa hwetšagalego bjo bo re thušago go hlabolla ekonomi ebile ba amogetšwe kudu go dula ka nageng ya rena.

Ba bangwe ba tla ka Afrika Borwa bjalo ka bafaladi bao ba tšhabilego dithulano goba dintwa ka dinageng tša gabobona, ka tsela ye e swanago le ge maAfrika Borwa a tlogile ka mo nageng ka nakong ye nngwe gomme ba dula ka dinageng tše dingwe ka khonthinenteng le tše ka ntle ga yona.

Re ile ra swarwa gabotse, ka seriti le ka tlhompho ke bana ba bo rena go tšwa ka khonthinenteng. Re ka se tsoge re lebetše kamogelo le lerato leo ba re filego lona.

Thekgo ya dinaga tše di etilego pele tša ka Borwa bja Afrika le tša Mokgatlo wa Selekanano sa Afrika e bile bohlokwa go fihleleleng tokologo le temokrasi yeo re ipshinago ka yona lehono.

MAIKARABELO

Mabapi le se, Mmušo o tla tšwela pele go raloka tema ya ona le go phethagatša maikarabelo le ditlamego tša ona bjalo ka maloko a Mokgatlo wa Selekanano sa Afrika le wa Dinagakopano.

Bafaladi le bakgopedi ba bofaladi ba tla fiwa thekgo go sepelelana le molao wa boditšhabatšhaba le ditshepedišo, ka thekgo ya Mokhomisenare wo Mogolo wa Bafaladi wa Mokgatlo wa Dinagakopano.

Re ipiletša go batho ba rena go thekga le go šireletša bafaladi le bakgopedi ba bofaladi.

Ke rometše Ditona e lego ya Kgoro ya Maphodisa, ya Setheo sa Tšhireletšo ya Naga le ya Kgoro ya Merero ya Selegae go šoma le mmušong wa Profense ya KwaZulu-Natal go fediša dikgaruru le go bušetša seemo sekeng. Ba šomile gabotse eupša bothata bjo bo nyaka tsenogare ya kakaretšo ya go ya go ile ya

lebaka le letelele.

Ka fao ke rometše Seboka ka moka sa Toka, Thibelo ya Bosenyi le Tšhireletšo go šoma ka bothata bjo ka mo go tseneletšego, ba šoma mmogole Tona ya Tlhabollo ya Leago, ya Kgwebišano le Diintasteri le le ya Kgoro ya Tlhabollo ya Dikgwebopotlana.

Dikgoro tša seboka sa tšhireletšo le ekonomi di šetše di thomile go šoma ka taba ye, go latela ditiragalo tša Soweto ka Pherekong.

DITŠHABA

Ke ba laetše gore ba šome ka lebelo le go rerišana le ditšhaba tše di amegilego, le mekgatlo ye e emetšego batšwantle, dikgwebo, mekgatlo ye e sego ya mmušo le bakgathatema ba bangwe go rarolla dipelaletšo tše di tlišitšwego ka mahlakoreng ka bobedi.

Maikemišetšo a se ke go efoga ditiragalo tše ka go kaonafatša dikamano le go tšwetša pele go phela mmogo ka khutšo gareng ga badudi le bobuti le dikgaetšedi tša rena ka khonthinenteng, gammogo le batšwantle ba bangwe.

Gape re tla nyaka le tirišano le thekgo go tšwa go batseta ba dinaga tša ka ntle bao ba lego ka Afrika Borwa. Tona ya Kgoro ya Merero ya Selegae o kopane le Dihlogo tša Botseta tša Afrika mo malobeng.

Tona ya Dikamano tša Tirišano ya Boditšhatšhaba e tla tšwetša pele dipolelišano tše gammogo le go rerišana ga gagwe le Dihlogo tša Botseta tša Afrika, ka la 17 Moranang.

Re kgopela Maloko a Palamente go šoma le rena gape, ka metseng ya gabobona, go kaonafatša dikamano le go tšwetša pele go phela mmogo le ka khutšo magareng ga batho ba rena le batšwantle.

Magato le ona a a dirwa go kaonafatša ditao-lo le go laola bokaone go tsena ga batšwantle ka nageng ya rena.

Mabapi le se, Mmušo o gatela pele ka go hloma Setheo sa Taolo ya Mellwane, seo se tlogo laola tikologo ya mellwane le mafelo ka moka a go tsena ka nageng.

Bokgoni bja Kgoro ya Merero ya Selegae bo a kaonafatšwa go e kgontšha gore e kgone go šoma bokaone ka mathata a bofaladi kudukudu ka mafelong a mellwaneng.

Mabapi le se, Lebotho la Mašole a Tšhireletšo a Afrika Borwa (SANDF) le tla fetišetša mašole a 350 ka Kgorong ya Merero ya Selegae, go šoma bjalo ka bahlankedi ba tša bofaladi ka mafelong a go tsena ka nageng.

Godimo ga fao, SANDF e rometše bahlankedi ba mašole mollwaneng ka diprofenseng tše šupa go thibela ditiragalo tše di hlagago mo mellwaneng le go tshela mellwane ka mo go sego molaong.

MaAfrika Borwa ao a rategago, re ipiletša go lena go goba maswafo le go tlogela dikgaruru.

Re ipiletša gape go bao ba šomišago kgašo ya setšhaba, go tlogela go hlohleletša mollo wa dikgaruru go Facebook, Twitter le difaleng

tše dingwe.

Ka moka ga rena re rwele maikarabelo a go tšwetša pele tirišano ya setšhaba, go phela mmogo ka khutšo le dikamano tše kaone ka nageng.

Batšwantle ba re thuša go hloma tikologo yeo go phelago batšwantle ba dinaga tše di fapafapanego gomme re amogela go ba gona ga bona. Re nyaka go bona gape koketšego ya dipalopalo tša boeti go tšwa dinageng tša ka khonthinenteng le go abelana dibaka tše ntši tša kgwebo bjalo ka karolo ya tlhabollo ya ekonomi ya go ya go ile ka khonthinenteng.

BOITŠHUPU BJA SEAFRIKA

Meketeko ya Kgwebo ya Afrika e fa se-baka sa gore re tšwele pele go tšwetša pele boitšhupu bja rena bja Seafrika le dikamano tše kaone le bana ba bo rena go tšwa ka khonthinenteng.

Re letile meketeko ya Letšatši la Afrika ka profenseng ye nngwe le ye nngwe ka la 25 Mopitlo.

Magagešong, re kgopela yo mongwe le yo mongwe ka boikokobetšo go goba maswafo.

Ditlhaselo tša batšwantle di ganetšwa kudu ka nageng ya rena.

Nakong ya ntwa ya go lwela tokologo re hweditše thušo go tšwa dinageng tše ntši tše di fapafapanego. Batho ba dinaga tše ga se ba re raka goba ba re swara gampe.

Re amogetše dingongorego tša gore batšwantle ga ba na mangwalo a maleba ao a ba dumelelago go ba ka Afrika Borwa.

Godimo ga ngongorego ye, badudi ba ka nageng ya rena ba ngongorega gape ka ga ditiro tša bosenyi tše di dirwago ke batšwantle ba bangwe ebile ba ba phara gape ka molato wa go ba tšeela dikgwebo le dibaka tša mešomo.

Mmušo o theeditše dipelaletšo tše ka moka gomme re na le bonnete bja gore o tla di rarolla. Eupša re bušeletša maemo a rena a gore ga go lebaka lefe goba lefe leo le ka dirago gore dikgaruru tše di amogelege. Re ganetša maitshwaro a mohuta wo ka mekgwa ya ona ka moka.

Bjalo ka Mmušo, re tšea dikgato tše di hlokagalago go kaonafatša tšhireletšo le go tsena ka mellwaneng ka moka ya naga ya rena go netefatša gore ga go motšwantle yo a tsenago ka nageng ya rena ka ntle ga molao. Re rometše gape bahlankedi ba bangwe ba SANDF ka mellwaneng ya rena ka nepo ya go thuša Kgoro ya Merero ya Selegae go rarolla bothata bjo.

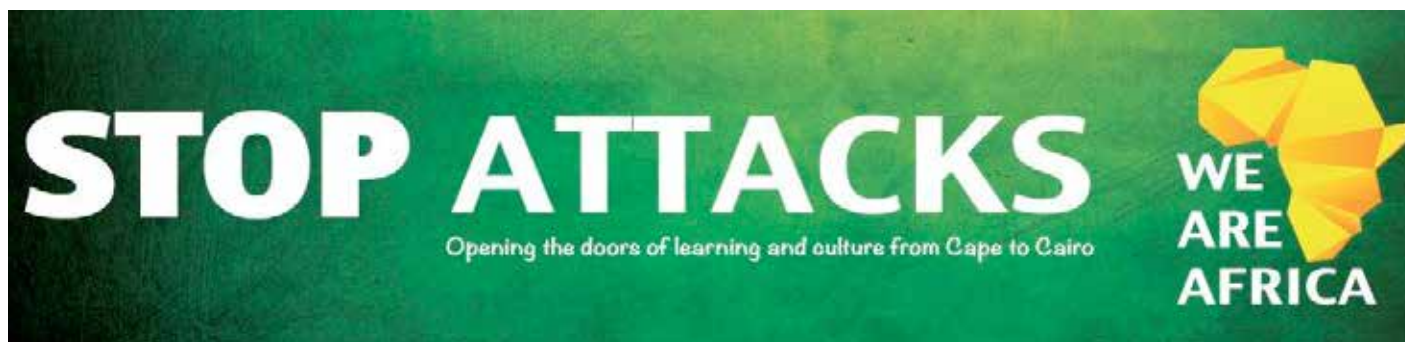
A re šomeng mmogo go aba thekgo go batšwantle ka moka bao ba amilwego ke dikgaruru tše.

AFRIKA YE KAONE

Lengwalo la Tokologo le bolela gore go tla ba le khutšo le segwera. Maikarabelo a rena ke go tšwetša pele bohwa bjo bja go phela mmogo le go bo tšwetša pele.

Re tlišetša gape leswa maikarabelo a rena a go tsenya letsogo ka go Afrika ye kaone le ka lefaseng le lekaone.

A re šomeng mmogo go dira gore naga ya rena e be lefelo le lekaone go bao re phelago ka gare ga lona ka moka.

THUTO

Go fetolwa tebego ya dikolo tša Afrika Borwa

Mmušo o aga dikolo fao barutwana ba ka golago le fao barutiši ba tla rotloetšegago go ruta gona. Dikolo tše di tla thuša go hlatloša maemo le go aga bokamoso bjo bokaone.

Amukelani Chauke

Mengwageng ye meraro ya go feta mmušo a tšeere nepo ya phišegelo ye kgolo ya go fediša dikolo tše agilwego ka mmu le go kaonafatša ditikologo tša go ithuta tša bana ba Afrika Borwa.

Ka morago ga mengwaga ya ka fase ga ye meraro, Kgoro ya Thuto ya Motheo (DBE) e tsebagaditše dikolo tša ka godimo ga tše 100 go ralala naga ka bophara.

Tona ya DBE Angie Motshekga o fane ka sekolo sa bo 99 seo se thugantšwego le go agwa go thoma fase kua Riverton gola Kapa

Bodikela malobanyana mo.

Tona o boletše gore neeletšano ya Valhalla Primary School e be e se fela tiragalo ye bonagalago eupša ye bohlokwa ka ge e tla hlola tikologo ye maleba ya go ithuta le go ruta bakeng sa barutwana le barutiši sekolong.

“Seo e tla se tlišago setšhabeng ke mananeokgoparara ao a fapafapanego ao ba ka a dirišago bjalo ka holo ya bohle gore go be le kamano ye botse magareng ga sekolo le setšhaba. Se se ra gore re tliša gape le dithoto setšhabeng ka bosona.

“Go rena ke thoto ye re e tlišetšago setšhaba. Ke lenaneokgoparara la nako ye telele le le hlolago tikologo ye maleba ya go šoma le ya go ithuta baneng ba rena ka dinolofatši ka moka tše maleba di nyakegago sekolong,” arealo.

Neeletšano ye e be e le karolo ya R8.2 bilione ya Maihlamelao a Ditlholomišo tša Kabo ya Lebelo ya Mananeokgoparara a Dikolo (ASIDI).

ASIDI ke lenaneo le legologolo la kgwebišano ya mmušo le praebete le nepilego go fetoša dikolo tša go balelwa go 510 nageng ka bophara tše di bego di sa agwa gabotse.

Sekolo se thakgotšwego ka 1980, Valhalla Primary School e phušutšwe le go agwaleswa go thoma fase ka tshenyegelo ya R34 milione.

Sekolo seo se bego se kgona go swara fela barutwana ba 600 ka 2006 gabjale se kgona go swara barutwana ba 1 047 diphapošiborutelong tše 32 gomme se gabjale se ikgantšha ka bokgobapuku le laporotori ya saense.

Lepatlelo le lefisa la kgwele ya maoto le tlo agwa lefelong leo legatong la sebopego sa kgale se bego se le gona.

Hlogo ya sekolo Andrew Lochner o boletše gore sebopego se sefisa sa sekolo se tla phagamiša maemo a go ithuta.

“Se re file tshepho yeo ya go aga bokamoso ebile nka nore ntlha ya gore re mo Nokeng ya Elsies ga e šupe gore re swanetše go dula le bomakgokgorwane.

“Re hloka go botša barutwana le go ba hlatselela gore re hloka go phagamiša maemo le go aga bokamoso bjo kaone,” arealo.

O tlaleditše ka gore sekolo ke boikgantšho bja setšhaba le gore o be a thabetše ditaba tša gore sekolo sa gagwe se be se hlaotšwe bjalo ka karolo ya lenaneo la ASIDI.

“Re tla ruta barutwana ba rena ebile re tshepha gore ba tla thabela moago wo le gore o tla ba tlišetša bjalo ka barutwana. Ga ba swanela go letela se sengwe go direga. Ba swanetše go fihla maamong ao ba tla rego ‘ke tla kgatha tema yaka ka nepo ya go dira gore dilo di direge’,” arealo Lochner.

Go sa ntše go le bjalo ka kgwedi ya Moranang lenyaga kgoro e abile sekolo sa bo 100 kua Kroonstad gola Foreisetata bjalo ka karolo ya lenaneo la ASIDI.

Sekolo se se reilwe ka morago ga Dorrington Matsepe, tatago mohu elego Tona ya Dikgokagano Ngaka Ivy Matsepe-Casaburri.

Sekolo se se thakgotšwe ka 1992 ka barutwana ba 500 le barutiši ba 15 – lehono sekolo se se na le barutwana ba 1 100.

Bontši bja barutwana sekolong se ke ditšhiwana eupša ntle le ditlotlo tše, sekolo se diragatša gabotse mo Ditekolong tša Bosetšhaba tša Ngwaga ka Ngwaga (ANA).

Ngwaga wa go feta, sekolo se se fihleletše sefoka sa pronse ka dipalo (60% – 69%) le go ba se sengwe sa dikolo tše 50 tša maemo a godimo mo profenseng.

DINTLHA TŠA KA PEJANA

Dikolo tše 106 di feditšwe go fihla lehono:

- tše 84 gola Kapa Bohlabela
- tše 11 gola Kapa Bodikela
- tše nne kua profenseng e nngwe le e nngwe ya kua Mpumalanga le ya kua Foreisetata, tše pedi gola Limpopo le se tee gola Kapa Lebowa.

- Meetse : dikolo tše 318 di amogetše meetse la mathomothomo.
- Tlhwekišo: dikolo tše 351 di amogetše tlhwekišo ya seriti la mathomothomo.
- Go tšhupelwa ga mohlagase: dikolo tše 279 di tšhupetšwe ka mohlagase la mathomothomo.

Tona Angie Motshekga le Motlatšatona Enver Surty ba hlatholla dithulaganyo tša kgoro tša go kaonafatša thuto ka nageng kua difihlollong tša *The New Age*.

E tšwelela go tšwa letlakaleng la 1

di dula di hlaola dikolo tše hlokago kamego ya maleba le tsebo ya kgoro ebile di bolela thwii ka go hola dihlogo tša dikolo,” arealo Tona Motshekga.

“Ke ka lebaka leo Khansele ya Ditona tša Thuto e ilego ya bea taelo ka Phato 2014 go netefatša tsamaiso ye kaone ya dikgwebišano bakeng sa kholego ya godimodimo. Trasete ya Bosetšhaba ya Tirišanommogo go tša Thuto

(NECT) e tla kgatha tema ye kgolo mo go tsamaiseng dikgwebišano tše,” arealo tona.

Mekgatlo ye bjalo ka TeachSA le yona e tla ba le tema ye bohlokwa ye e tla e kgathago go tšweletša leano la kabo ya barutiši, tirišo le tlhabollo ya bona go kaonafatša dipolelo tša barutwana, kgathotema le bodiragatši mo go MST.

Kopano ya MST e nepile gape go hlola sefala sa go abelana tshedimošo le go tlišetša tirišano le dikgwebišano le di-NGO.

Kopano ya tafoleng ya boraro e tšeere

sephetho sa go:

- maatlafatša Leanophethagatšo la Bosetšhaba la MST.
- kaonafatša kgathotema le kelo ya katlego mo go MST.
- aba tlhako ya dikgwebišano tša mmušo le tša praebete go lebiša didirišwa dikolong ka kgokagano le NECT.
- aba leano le feletšego la kabo ya barutiši, tirišo le tšweletšo ya mananeo a MST ka kgwebišano le TeachSA.
- hlaola diplatfomo tša go fapafapana go diriša theknolotši ya dikgokagano tša tshedimošo (ICT) go hlatloša kgathotema le kelo ya katlego dikolong.

GO DIRIŠA DIKGOKAGANO TŠA TSHEDIMOŠO GO HOLA DIKOLO

Theknolotši ya dikgokagano tša tshedimošo (ICT) le yona ke ye kgoro e beilego tshepho ye kgolo go yona gagologolo dikolong tša dinagamagae gomme se se dira 25% ya dikolo ka moka go ralala naga ka moka.

DBE e mo tseleng ya go tswalela tše dingwe tša dikolo tše nnyane tša go se tšweletše; go thekga tšeo di tšweletšago le go tsebagatša ICT go tšeo mephato e mentši e ka se efogwego.

“Le ke leanophethagatšo la mahlakore a mantši,” arealo Tona Motshekga.

Motlatšatona Surty o boletše gore kgoro e šoma le dikgoro tša yona tša profense go netefatša gore diletse tša thuto di sepedišwa ka bontši bja tshedimošo.

“Re tseba ka mo morutwana wo mongwe le wo mongwe a diragatšago go ya ka go ithuta go bala le go ngwala le tsebo ya dipalo ka gona re kgona go ela bodiragatši. Re šetše re loketše palo ya go feta 10.8 milione ya barutwana khomphuthareng le gona nepo ke go

ba le tshedimošohlopša ye swanago gohle ya morutwana wo mongwe le wo mongwe mono nageng pele ga mafelelo ga ngwaga wo. Se se tla thuša diletse go dira diphetho tše maleba ka go hlalwa ke bohlatse.”

Kua moragonyana gola Kapa Bohlabela, palo ya ka fase ga 18% ya dikolo e be e na le ditlhomsetšo go ya ka ICT ebile di be di sa kgone go šomiša Peakanyo ya Afrika Borwa ya Taolo ya Dikolo.

“Lehono, palo ya go feta 92% ya dikolo tše e tlhomsetšwe ebile tshedimošo e humanega bonolo,” arealo Motlatšatona Surty.

Palo ya Balekgotlaphethiši (di-MEC) le bona ba be ba le gona Kopanong ya Kgwebo ya *The New Age*. MEC ya Thuto Panyaza Lesufi o ipeditše go batswadi ka gore “e bang dikokwane tša dikolo tša rena le be le kgathe tema makgotlataolong a dikolo”.

“Ke kgetho ya lena, ke pitšo ya lena. Dirang gore le be gona,” arealo.

MEC ya Thuto ya Mpumalanga Reginah Mhaule o boletše ka moo profense e šomago le diletse tša yona go netefatša thuto ya boleng mo profenseng.

“Re tswalela dikolo tša dipolaseng kudu tše sa swarelego le tše e sego tša mephato e mentši eupša e sego ka moka ga tšona ka ge re nyaka go fihlelela se mo mengwageng e mmalwa. Re agile dikolo tše tlhano tšeo barutwana ba tšona ba dulago go tšona, tše nne tša tšona di šetše di butšwe ebile re šetše re tswaletše dikolo tša go fihla tše 20 go fihla bjale.”

Ntle le boikgafo bja Tona Motshekga le di-MEC tša gagwe go kaonafatša boleng bja dikolo tša Afrika Borwa, ba dumela gore thuto ke taba ya setšhaba.

“Batwadi ba na le tema ye bohlokwa ya go thekga thuto kholegong ya bana ka moka ba naga ye.”

MAPHELO

Mmušo o swaragana le bolwetši bja mafahla

Bathandwa Mbola

Mmušo o šetše o tsebagaditše lesolokgolo la ditekolo tša bolwetši bja mafahla la mengwaga e meraro le tla thušago go fokotša palo ya malwetši a maswa le mahu a tsamaelanago le seo.

Motlatšamopresidente Cyril Ramaphosa le Tona ya Maphelo Ngaka Aaron Motsoaledi ba thomišitse ka lesolo la ditekolo gola Leboa Bodikela bjalo ka karolo ya Letšatši la Bolwetši bja Mafahla la Lefase le ketekilwego ka Hlakola 24.

Afrika Borwa ke naga ya boraro ye angwago kudu mo lefaseng. Bolwetši bjo e sa ntše e le mmolai wa mathomothomo mo nageng le ge bo kgonega go alafega le go thibelwa.

Bolwetši bjo bo baka mahung a 120 000 ngwaga ka ngwaga. Mmušo o nyaka go fokotša palo ye go ba ka fase ga 20 000.

Bjalo ka karolo ya lesolo, mmušo o tla lebelela dihlophakgolo tše lego kotsing ya bolwetši bjo ka kotsi ye lego godimo ya bolwetši bjo bja mafahla. Dihlopha tše di akaretša bagolegwa dikgolegong, bašomameepong, setšhaba se lego mafelong a meepo le bana gagologolo ba ka fase ga mengwaga e mehlano.

“Maemo ao a fokolago a ikonomi maphe-long ao a tšwelelago setšhabeng gagologolo dintlo tša go fokola le hlaelelo ya dijo e ba bomedišetšo bja malwetši a bjalo ka a mafahla, ka bana bao ba bago kotsing kudu ya bolwetši bjo,” arelao Motlatšamopresidente Ramaphosa tsebagatšong ya lesolo.

Motlatšamopresidente o boletše le gore Kgodišo ya Mathomo ya Masea (ECD) e ka thuša go fokotša bolwetši bjo baneng le go nolofatšo ye phethagetšego ya bjona.

Mmušo gape o hlaotše dilete tše beilwego

pele tše tshela bakeng sa lesolo la ditekolo. Tšona ke Lejweleputswa gola Foreise-tata, West Rand gola Gauteng, Sekhukhune le Waterberg kua Limpopo le Bojanala le Ngaka Kenneth Kaunda gola Leboa Bodikela.

Phethagatšo ya ditekolo e tla dirwa ka diripa. Mo ngwageng wa mathomo wa mengwaga e meraro ya lesolo le, Motlatšamopresidente Ramaphosa o re mmušo o tla dira ditekolo tša bagolegwa ba bonyenyane bja 135 000 kua dikgolegong le palo ya go fihla seripa sa milione go bašomameepong.

“Mo dileteng tše tše tshela, re nyaka go fihlelela palo ya go fihla dimilione tše tlhano tša maloko a setšhaba le 1.2 milione ya bana dikolong, disenthareng tša ECD le dikhretšheng.”

Mmušo o šetše o dirile diteko tša bagolegwa ba 59 000.

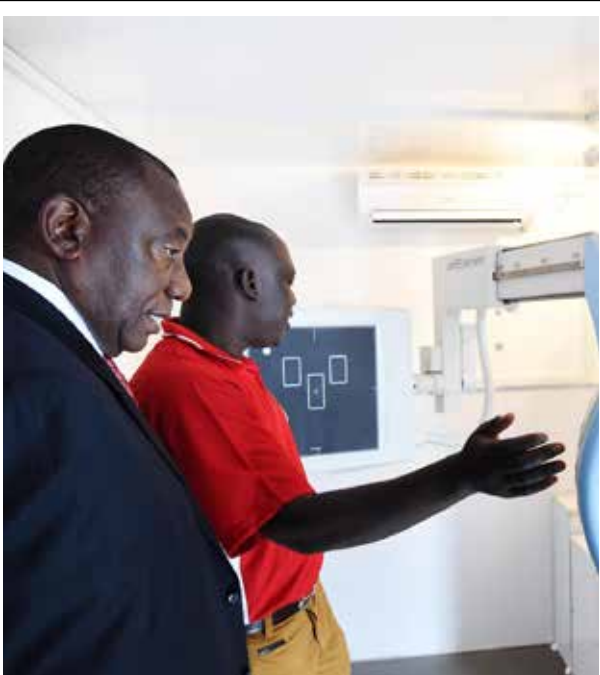
“Bona ke teetharong ya batshelamolao bao ba filwego kotlo le bagolegwa bao ba emetšego tsheko. Le-naeno le le tseleng ya maleba go dira ditekolo tša go feta 90% pele ga Hlakola 2017,” arealo Motlatšamopresidente.

Lenaneo le le šetše le dirile diteko tše 140 000 malokong a setšhaba mo dileteng tše tshela.

Bahlahlobi ba senyane ba thwetšwe go thuša Kgoro ya Maphelo go bealeihlo kabo ya ditirelo tša bolwetši bja mafahla ka meepong.

Mo ngwageng wa bobedi wa lesolo la dite-kolo, go tla ba le šedi ya tlaleletšo dikhanseleng tša metsetoropo. Mo ngwageng wa boraro, mmušo o tla tlaleletša ka diprofense tša Kapa Bohlabela, Gauteng, KwaZulu Natala le Kapa Bodikela mo lenaneong la wona le lebantšwego.

Ka nepo ya go netefatša gore balwetši ba bolwetši bja mafahla bao ba phekolwago ba nwa le go fetša dihlare tša bona go ya ka fao ba laetšwego ke bašomedi ba tša maphelo, mmušo o tla thomiša ka mokgwa wo o tla lotago mehlala ya balwetši bao ba sa latelego phekolo ya

Motlatšamopresidente Cyril Ramaphosa o hlahloba motšhene wa go dira diteko tša bolwetši bja mafahla. Bašomedi ba tša maphelo ba go feta 200 ba hlahlilwe mo dihlareng tša bolwetši bja mafahla bja go palela diokobatši.

bona le ditlabakelo tša kgokagano go balwetši ba bolwetši bja mafahla bao ba tsebegago.

Se sengwe gape ke gore baoki ba go feta 200 ba hlahlilwe go thomiša ka diokobatši tša dihlare tše lwantšhanago le bolwetši bja mafahla mafelong ao a phatlaletšego ka dilete. Gabjale Afrika Borwa e na le 298 ya mafelo a ao a phatlaletšego dileteng.

Motlatšamopresidente o boletše le gore go batametša ditirelo kgauswi le setšhaba e tla ba šedikgolo nakong ye ya lesolo ka ge go tloga go le maleba go balwetši le gona dipoelo tša se ke phekolo ye kaone.

Go bea šedi ga rena lesolong, o boletše bjalo, ga re felele fela mo ditekong le go phekola bolwetši bja mafahla.

“Re beile šedi ya rena gape mo go fokotšeng bolwetši bjo. MaAfrika Borwa ka moka ba swanetše go tšea magato go fokotša kgonagalo ya bolwetši bjo,” a realo Mopresidente a buša a tlaleletša le ka gore ka go no pipa molomo wa gago ge o gohlola go ka dira phapano ye kgolo.

Madi a gago a ka dira phapano

Ditirelo tša Afrika Borwa tša Madi a Bosetšhaba

Batho ba bantši ga ba lemoge gore go neelana ka madi go ka dira lefase la diphapano maphelong a ba bangwe. Go neelana ka karolo ya madi ke tirelo ye bohlokwa ye nyakegago kudu ye ka phološago maphelo.

Ka go neelana ka madi, baneelana ka madi ba thuša ba Ditirelo tša Afrika Borwa tša Madi a Bosetšhaba (SANBS) go ba le kabo ya madi go thuša ge phološo ka madi e nyakega ka lepotlapotla.

Mono Afrika Borwa phološo ka madi e di-rega metsotswana ye mengwe le ye mengwe e 48, bonyenyane bja ditseka tše 810 000 tša madi di a nyakega ngwaga ka ngwaga go fihlelela nyakego ya Afrika Borwa.

Phološo ka madi ke tshepedišo ye bolokago bophelo ye dirwago go tšhela madi ao a lahlegetšwego ka nako ya diopareišene goba ka baka la kgobalo ye šoro. Phološo ka madi e ka dirwa gape ge mmele wa gago o sa kgone go dira madi ga maleba ka baka la bolwetši.

Gabjale, SANBS e lego mokgatlo wo o sa dirego letseno wo abago madi a batho bakeng sa phološo mono Afrika Borwa o na le thekgo ya banei ba madi ba 432 000 e lego ka fase ga 1% ya setšhaba. Se se ra gore banei ba bantši ba madi ba nyakega kudukudu ka ge SANBS e tshephela fela mo baneing ba madi bao ka bobona ba neelanago ka madi go phološa maphelo.

KE MANG YO A NYAKAGO MADI?

Go na le nyakego ya tšatši ka tšatši ya madi ebile go na le balwetši ba bantši bao ba hlokago phološo ya madi beke ka beke gore ba phologe. Balwetši bao ba hlokago phološo ya madi ke:

- bomme bao ba tšwago madi ka baka la mathata a boimana
- bana ba go ba le tlhokamadi ye šoro
- batšwasehlabelo ba dikotsi tša difa-tanaga
- balwetši ba diopareišene le ba kankere.

O KA SE NEELANE KA MADI GE O:

- na le kgatelelo ya fase ya madi
- na le kgatelelo ya godimo ya madi
- na le himoklopinini ya fase(aeyone)
- imile
- bile le opareišene e se kgale.

E KABA GO NA LE DIKOTSI?

Ga go na dikotsi ge o neelana ka madi. Teko ya madi monwaneng e ya dirwa go bona ge eba maemo a gago a aeyone a palong ye bolokegi-lego go ka neelana ka madi.

Dilo tše šomišwago neelanong ya madi go akaretšwa lemao, diphuthelwana tša madi, ditšhupu le mamao a diteko tša menwaneng ke tše diswa, tše hlwekilego le tše di ka se dirišwego gape. Ge di šetše di dirišitšwe di a lahlwa ka gare ga setšhelo sa go ikgetha sa dilahlwa gomme tša senywa.

Batho bao ba kgathago tema maphelong a maitshwaro a go se bolokege a bjalo ka thobalano ya go se bolokege, thobalano ye sa bolokegago magareng ga banna goba bao ba hlabelago diokobatši ka ditšhikeng tša bona ba eletšwa gore ba se ke ba neelana ka madi.

MAELE A PELE GA NEELANO YA MADI:

- Eja dijo tše lekanego bonyenyane bja diiri tše nne pele o neelana ka madi
- Lekola ge eba o na le maswanedi a go neelana ka madi.

MAELE A KA MORAGO GA NEELANO YA MADI:

- Eja ka moo go lekanego go hlatloša diela tša gago mmeleng mo diiring tše nne go fihla go tše tshela:
- Se kgoge motsoko bonyenyane bja me-tsoetso e 30 ka morago ga se
- O seke wa kuka dilo tše boima ka letso-go le šomišitšwego go neelana ka madi lebaka la bonyenyane bja diiri tše pedi.

Kgatelelo ya madi a magolo: sebolaya ka setu

Setlamo sa Thušo ya Kalafo sa Bašomi ba Mmušo

Batho ba bantši bao ba lwalago bolwetši bja kgatelelo ya madi a magolo ba fela ba sa tsebe gore ba na le bjona.

Kgatelelo ya madi a magolo ye amago motho wa go feta o tee bathong ba bararo ba bagolo lefaseng ka bophara, bo tsebega kudu bjalo ka kgatelelo ya godimo ya madi ebile e hlola palo ya go batamela 50% ya mahu ka moka a strouku le malwetši a pelo go ya ka Mokgatlo wa Maphelo wa Lefase.

“Kgatelelo ya madi a magolo ke ge kgatelelo ya madi ka ditšhikeng tša gago e phegelela go ya rotogela godimo. Ke maemo a go tlwaelega kudu...Ga e no tšhosa fela, ba gateletše ka gorealo batho bao ba swerego ke yona,” arealo Ngaka Stan Moloabi elego Molaodiphethiši wa Bolaodi bja Tlhokomelo ya Maphelo kua Setlamong sa Thušo ya Kalafo sa Bašomi ba Mmušo (GEMS).

“Batho ba ba le kgatelelo ya madi a magolo mengwagangwaga ntle le go tseba ka seo elego lebaka leo e ka bago kotsi kudu.”

Letšatši la Kgatelelo ya madi a magolo la Lefase le ketekwa ka la 17 Mopitlo le gona mekgatlo ya maphelo le mebušo lefaseng ka bophara e šomiša letšatši leo go tliša temošo.

Maemo a a ka ba ao a hlalago ditiragalo tša go šitwa go šoma ga dipshio, bolwetši bja mahlo le bolwetši bja mogopolo.

MADI: MAATLA A BOPHELO KA BAKA LA PELO YE THEBETHAGO Ngaka Moloabi o hlaloša gore nako ye nngwe le ye nngwe ge pelo ya gago e the-betha madi a pompelwa ka mmeleng ka ditšhika.

Kgatelelo ya madi ke maatla a madi a ao a kgorometšwago kgahlanong le maboto a ditšhika.

“Maatla a a bohlokwa ka ge madi a gago a swanetše go tsamaiša oksitšene le diphepo mmeleng ka moka. Le ge go le bjalo, ge kgatelelo e le godimo, gona pelo e swanetše go pompa ka maatla gomme seo se ka senya ditšhika tša madi le go hlola mathata a tša maphelo.”

Mabaka a mantši a ka ama kgatelelo ya madi.

“O ka ba kotsing ye kgolo ya kgatelelo ya madi a magolo ge o le motho yo mogolo ka ge ditšhika tša gago tša madi di gwagwala-ge o tšofala, le ge ka lapeng la geno go na le histori ya kgatelelo ya madi a magolo.

“Go ntše go le bjalo, le ge e le gore o ka se dire selo ka mabaka a a mabedi, go na le mabakatlhoko a tsela ya bophelo ao a ka laolwago. Ona a akaretša dilo tše bjalo ka boima bja gago, setlwaedi sa gago sa go ja

le go goga motsoko le ka mo o nwago madila le go ja letswai.”

TSEBA KELO YA GAGO YA KGATELELO YA MADI

Ngaka Moloabi o gateletše bohlokwa bja teko ya kgatelelo ya madi.

“O swanetše go etela ngaka ya lapa la gago ngwaga wo mongwe le wo mongwe o tee goba e mebedi bakeng sa teko ya kgatelelo ya madi gore o tle o kgone go netefatša gore kgatelelo ya madi a gago e wela ka gare ga kelo ya tlwaelo elego 120 ka godimo ga 80.”

Le ge go le bjalo ngaka Moloabi o eletša gore ge o na le twetšiswikiri, bolwetši bja pelo, bolwetši bja dipshio goba ge palo ya gago ya go feta ya kgatelelo ya madi e be e le feta 120 ka godimo ga 80, gona o swanetše go lekola kgatelelo ya gago ya madi gatee ka ngwaga.

KA MOO O KA PHEKOLAGO LE GO THIBELA KGATELELO YA MADI A MAGOLO

Le ge e le gore go na le phekolo ya kgatelelo ya madi a magolo, go phela bophelo bjo bonolo go ka go thuša go emiša kgatelelo ya madi a magolo:

- Fokotša go ja letswai/sodiamo
- Itšhidolle kgafetšakgafetša
- Eja dijo tša dikotla
- Hlokomela boima bja mmele wa gago
- O se nwe madila a mantši
- O se kgoge motsoko
- Theoša maemo a gago a kgatelelo ya maikutlo.